

Selçuk Üniversitesi/Seljuk University
 Edebiyat Fakültesi Dergisi/Journal of Faculty of Letters
 Yıl/ Year: 2014, Sayı/Number: 31, Sayfa/Page: 169-175

“NESEFÎ AKÂİDİ”NİN ALİ ŞİR NEVÂÎ’YE İSNAT EDİLEN MANZÛM BİR TERCÜMESİ

Prof. Dr. Ahmet SEVGİ
 Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
 Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
 ahsevgi@selcuk.edu.tr

Özet

Kelam, tefsir ve fıkıh âlimi Ömer-i Neseî’nin (1069-1142) en meşhur eseri şüphesiz “Akâid-i Neseî”dir. Bu makalede söz konusu eserin Çağatay Türkçesiyle yapılmış Ali Şir Nevâî’ye isnat edilen manzum bir tercümesi tanıtılarak “Nazm-ı Akâid” adlı bu eserin Ali Şir Nevâî’ye ait olup olmayacağı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ömer-i Neseî, Ali Şir Nevâî, Nazm-ı Akâid, Çağatay Türkçesi.

A POETICAL TRANSLATION OF “NESEFÎ AKÂİDİ” THAT IS CREDITED TO ALİ ŞİR NAWÂÎ

Abstract

The most renowned work of Ömer-i Neseî, the scholar of Kalam, Tafsir and Fiqh, is without doubt “Akâid-i Neseî”. In this essay, a poetical translation of the before cited work in Çağatay Language, which is attributed to Ali Şir Nawâî, will be introduced and whether this work entitled “Nazm-ı Akâid” could belong to Ali Şir Nawâî or not will be discussed.

Key Words: Ömer-i Neseî, Ali Şir Nawâî, Nazm-ı Akâid, Chagatai Turkish.

GİRİŞ

Ömer-i Neseî (461/1069-537/1142) Buhara yakınlarındaki Neseî kasabasında doğmuştur. Kalam, tefsir ve fıkıh âlimidir.¹ Kaynaklarda yüze yakın eser kaleme aldığı zikredilir. Bunlardan en meşhuru “**Akâid-i Neseî**”²dir ki biz bu makalemizde söz konusu eserin Çağatay Türkçesiyle yapılmış manzûm bir tercümesi üzerinde duracağız.

Aslında “**Akâid-i Neseî**” küçük (mensur) bir risaledir. Ancak, İslâm akaidini veciz bir şekilde özetlemiş olması hasebiyle çok tutulmuş, çeşitli Doğu ve Batı dillerine tercüme edilmiştir.

Bizim tanıtacağımız çeviri 1325/1910’da Taşkent’te Ali Şîr Nevâî adına basılmıştır.³ “**NAZM-I AKÂİD**”⁴ adını taşıyan eser nâşir tarafından şöyle takdim ediliyor:

“Ebleğü'l-büleğâ ve efşahu'l-füşahâ şu‘arâ’-i Türkî-zebânlarını üstâd u muhtedâ’ı emîr-i nizâmü'l-milleti ve'd-dîn ‘Ali Şîr el-mütehallîş bi'n-Nevâ’î quddise sirruhunî zübde-i taşnîfâtıdın ve ‘umde-i te’lifâtıdın kim mesâ’il-i i’tikâdât-ı elfâz u ‘ibârât cevâhirlerin nazm riştesiga tizip...”⁵

Nâşir eserin sonunda da şunları söyler:“El-ğamdü li’llâhi ve'l-minneh in nüşha-i şerîf-i manzûm Emîr-i kebîr nizâmü'l-milleti ve'd-dîn Emîr ‘Ali Şîr Nevâ’î merhûm el-müsemmâ bi'n-Nazmı'l-‘Akâ’id...”⁶

Görülüyor ki nâşir eseri Ali Şîr Nevâî’ye isnat ediyor. Ancak 1036 beyitlik bu akâit risâlesinde mahlas kullanılmamıştır. Ve bizce bu da normaldir. Çünkü - birazdan ayrıntılı olarak bahsedileceği üzere- “**Nazm-ı Akâid**”, Ömer-i Neseî’nin “**Akâid-i Neseî**” adlı eserinin çevirisidir ve Ömer-i Neseî de eserine adını koymamıştır. Hatta Ali Şîr Nevâî’nin hemen her konuda kendisine uyduğu Molla Câmî (1414-1492) de “**Mir’âtü’l-Akâid**”⁷ isimli akâid manzumesinde mahlas kullanmamıştır. Yani özellikle itikada dair eserlerde -hasbîliğe gölge düşürür endişesiyle olsa gerek- mahlas kullanmamak bir gelenektir.

¹ bk. Ayşe Hümeýra Aslantürk, “Neseî, Necmeddin”, DİA, İst. 2007, C. 33, s. 571-573.

² bk. Yusuf Şevki Yavuz, “Akâidü’n-Neseî”, DİA, İst. 1989, C. 2, s. 217-219.

³ *Nazm-ı Akâid*, Taşkend 1325, 70 s.

⁴ “Nazm-ı Akâid”; mesnevî nazım şekliyle yazılmış, “tevhit”, “naat” ve “sebeb-i Nazm-ı Akâid”i (205 beyit) müteakip “Akâid-i Neseî” tercümesi (817 beyit) ve “hâtime”den (14 beyit) oluşan toplam 1036 beyitlik bir eserdir. Vezni: “**Müfte’ilün/Müfte’ilün/Fâ’ilün**”dür.

⁵ *Nazm-ı Akâid*, s. 1

⁶ age., s. 70.

⁷ bk. Duhânî-zâde Ali Çelebi, *Mir’âtü’l-Akâid Tercümesi*, (Haz. Prof. Dr. Ahmet Sevgi) Konya 2013, s. 9-10.

Aslında makalemizin konusunu teşkil eden “**Nazm-ı Akâid**” i 1958 yılında Ağâh Sırrı Levend ilim âlemine tanıtmıştı.⁸ Fakat Ağâh Sırrı Levend’in, “**Nazm-ı Akâid**”i, “**Akâid-i Nesefî**”nin manzum bir tercümesi olduğunu fark edememiş olması bu eserin (**Nazm-ı Akâid**) gerçek değerinin anlaşılmasını geciktirmiştir. Oysa dikkatlice bakıldığında risalenin 181 ve 187. beyitlerinde mütercim, Nesefî’nin ismini zikrettiği,⁹ 205. beyitten itibaren de “**Akâid-i Nesefî**” metnini cümle cümle (parça parça) tercüme etmiş olduğu görülür.¹⁰

Ağâh Sırrı Levend’in adı geçen makalesini okuyanlar “**Nazm-ı Akâid**”in Ali Şîr Nevâî’ye ait olup olamayacağı konusunun tartışıldığını lakin kesin bir sonuca varılmadığını görecektir.

Eserde mahlas olmadığına ve nâşir tarafından Ali Şîr Nevâî’ye isnat edildiğine göre bizce yapılması gereken öncelikle “**Nazm-ı Akâid**”in üslûbu ile Ali Şîr Nevâî’nin (bilhassa “sebeb-i telif” ve “hâtıme”lerde kullandığı) üslûbunu karşılaştırmak olacaktır:

SEBEB-İ NAZM-I ‘AĶĀ’İD

Bir küni kiltürdi maña ilticâ
Nazm-ı ‘aĶâyidğa niĶe âşinâ

Türki ‘ibâret bile tapsun beyân
Ma’nileri barĶaĶa bolsun ‘ayân

Türki kişiler hem anı aĶlasun
AĶlamayın hiĶ kişi Ķalmasun

.....

Nazm libâsı bile birgey ırîz
ĶılĶay ulus manzarıda cilve-sâz

.....

Türki ‘ibâret barı nâ-sâz-vâr
Lafzı Ķola ma’nisi az şaĶnı tar¹¹

⁸ bk. Ağâh Sırrı Levend, “Nevâî Adına Basılmış Bir Eser: Nazm-ı Akâyid”, Jean Deny ArmaĶanı, (Hazırlayanlar: Janos Eckmann, Ağâh Sırrı Levend, Mecdut MansuroĶlu), TDK Yay., Ankara 1958, s. 163-169.

⁹ ŞeyĶ ‘Ömer hâmi-i aşĶâb-ı dîn
Eş’arî vü Mâturîdî Ķavmidin

.....

ŞeyĶ delâyillerin eylep kitâb

Şübhe yüzidin köteriben niĶâb (Nazm-ı Akâid, s. 12.)

¹⁰ bk. Nazm-ı Akâid, s. 13-69.

¹¹ age., s. 10-11.

Şimdi bu ifadeleri **“Nazm-ı Akâid”**le muhteva itibarıyla benzerlik arz eden Ali Şîr Nevâî'nin **“Sirâcü'l-Müslimîn”** adlı eserinden (sebeb-i telif) seçtiğimiz şu beyitlerle karşılaştıralım:

KİTAB NAZMINI) SEBEBİ

.....

Didim kim eyleyin bir nüşâ maşûr
Ki bolğay dîn ü İslâm öyi ma'mûr

Ni kim dîn elhiğa bolğay zârûret
Barı tutkay anı bilgenge şûret

Hem itkeymin burun şerh-i 'aķâyid
Kim İslâm ehliğa birgey fevâyid

.....

Ki dîn ehliniñ olğay dil-pezîri
Müselmânliğ işide nâ-güzîri

Beyân kılğaymin andaķ rüşen ü pāk
Ki idrāk itkey anı ħayl-i Etrāk¹²

Görüldüğü gibi **“Nazm-ı Akâid”**den aldığımız beyitlerle Ali Şîr Nevâî'nin **“Sirâcü'l-Müslimîn”** adlı eserinden naklettiğimiz beyitler üslûp ve kelime kadrosu bakımından benzerlik arz etmektedir.

Ayrıca **“Nazm-ı Akâid”**in **“Sebeb-i Nazm-ı Akâyid”** bölümünde geçen şu ifadeler Ali Şîr Nevâî'nin mesnevîlerine (**Sedd-i İskenderî ve Seb'a-i Seyyâr**) telmihtir ki bu da **“Nazm-ı Akâid”**in, Ali Şîr Nevâî'ye ait olabileceğinin bir başka delili sayılabilir:

Sedd-i Skenderni uşatmaķ nidür
Vadî-i Ħ'ârezmni açmaķ nidür

Ķaysı kişi tüşgüsi zulmet ara
Andın alıp çikğusı āb-ı beķā

Kimdü bu devrânda raşad bağlağay
Şâh-ı Skender kibi sed bağlağay

Bâğ-ı İremni kiziben kim yanar
Şâh perî-zâdnı tartar kenâr¹³

¹² bk., Agâh Sırrı Levend, *Ali Şîr Nevâî IV. Cilt -Divanlar ile Hamse Dışındaki Eserler-*, (Sirâcü'l-müslimîn), TDK Yay., Ankara 1968, s. 222.

Kanaatimizce “**Nazm-ı Akâid**”in “**Hâtîme**”sinde yer alan son üç beyit de başkası -muhtemelen nâşir- tarafından ilave edilmiştir:

Maḥzenü'l-esrâr didi Gencevî
Maṭla‘u'l-envâr didi Dihlevî
Tuḥfetü'l-aḥrâr didi kuṭb-ı Câm
Ḥayretü'l-ebâr Emîr-i kiram
Nazm-ı ‘Aḳâyid didi meşhûr mest
Kim aṅa taḳdîr idi rûz-ı elest¹⁴

Esasen eserlerin başına veya sonuna başkaları tarafından aynı vezinle ilaveler yapıldığına “**Kutadgu Bilig**”¹⁵ ve “**Atabetü'l-hakâyık**”¹⁶ta da şahit olmaktayız.

Tercüme hakkında bir fikir vermesi bakımından “**Akâid-i Neseft**”nin (baştan, ortadan ve sondan) bazı cümlelerini ve Türkçe manzum çevirilerini sunuyoruz:

قال اهل الحق اى اهل السنة و الجماعة حقائق الاشياء ثابتة*

Didi bu reng çın digüçi ehl-i ḥaḳ
Birdi hidâyet üçün ilge sebaḳ
Bâbit irür barça ḥaḳîḳatları
Kim ol ile cilve ḳılur her biri
Bolmayın ol cilve ḳaçan ḳılḡusı
Bar lîk esâsıda niçük bolḡusı
Hiç ḥaḳîḳatsız imes hiç nime
Anıḡ ile bir nimedür bir nime
Nuṭḳ-ı ḥayât ile beşerdür beşer
Ḥande vü ḥaṭṭ-ı beşer irmiş olar
İrmes olarḡa bu iki mâhiyet
Belkim irür ‘ârîzî vü ‘ârîyet¹⁷

¹³ Nazm-ı Akâid, s. 10-11.

¹⁴ age., s.70.

¹⁵ bk. Kutadgu Bilig I (Haz. Reşit Rahmeti Arat), TDK Yay., Ankara 1979, s. 4-10.

¹⁶ Edib Ahmed B. Mahmud Yüknêkî, Atabetü'l-Hakâyık, (Haz. Reşid Rahmeti Arat), TDK Yay., Ankara 1992, s. 79-81.

* Hak ehli yani sünnet ve cemaat ehli olanlara göre eşyanın hakikatleri sabittir.

¹⁷ Nazm-ı Akâid, s. 13.

والملائكة عباد الله تعالى العاملون بامرہ ولا یوصفون بالذکورة ولا بالأنوثة**

Barça feriştehler irür bendesi
Secde maķāmıda ser-efgendesi

Kice vü kündüz heme tã‘atdadur
Teskîh u tehlîl ü ‘ibâdetdedür

Nefsleri yoķtur u rûhânîler
Hem meh-i tâbân kibi nûrânîler

Hîç birisini kişi ir dimes
Ol birini bil yana ĥatun imes

Ŧu‘meleri nûr-ı ‘ibâdet irür
Şem‘ ile pervâne işâret irür

Başlarında yoķtu hevâ vü heves
Zıkrdin özge olar urmas nefes

ĶaŦre-i bārândın alardur füzün
Dâyire-i fehm ü ĥıreddin birün¹⁸

والمجتهد فى العقليات والشرعیات الاصلية والفرعية قد یخطى وقد یصیب***

Müctehid eylepdü mesâyil ‘ayân
Ķılmaķ uçun şer‘ini ilge beyân

Ol Ķıladur gâh ĥaŦâ geh şavâb
Ķılsa ĥaŦâ yoķtu Ĥudâdın ‘itâb

Bir ĥasene tabķusıdır bā-ĥaŦâ
Ķılsa şavâb on ĥasenedür ‘aŦâ¹⁹

** Melekler, emrine göre hareket eden Allâhü teâlânın kullarıdır ve (onlar) erkeklik ve dişilikle nitelendirilemezler.

¹⁸ Nazm-ı Akâid, s. 52.

*** Müçtehit; aklî ve şer‘î konularda -ister aslı olsun, ister fer‘î- bazen hata eder, bazen de isabet eder.

¹⁹ Nazm-ı Akâid, s. 67-68.

SONUÇ

Netice olarak; bütün bu mütalaa ve tespitler elimizdeki **Akâ'id-i Neseî** tercümesinin (**Nazm-ı Akâ'id**) Ali Şîr Nevâî’ye âit olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir. Bizim kanaatimize göre “**Nazm-ı Akâ'id**”i Ali Şîr Nevâî ölümüne yakın bir tarihte yazmış, bu sebeple de tanınıp nüshası yeterince çoğaltılmadığı için yaygınlık kazanamamıştır. Söz konusu eserin “**Sebeb-i Nazm-ı Akâ'id**” bölümünün son beyti bu düşüncemizi teyit eder niteliktedir:

Haç kibi meşhûr atım uçmasun
Mîn bu cihândın köçüp ol köçmesün²⁰

Üzerinde çalıştığımız bu eseri inşallah neşretme imkânı buluruz...

KAYNAKÇA

Duhânî-zâde Ali Çelebi, (2013), *Mir'âtü'l-Akâid Tercümesi*, (hzl. Prof. Dr. Ahmet Sevgi), Konya.

LEVEND, Ağâh Sırrı, (1958), “*Nevâî Adına Basılmış Bir Eser: Nazm-ı Akâyid*”, Jean Deny Armağanı, (Hazırlayanlar: Janos Eckmann, Ağâh Sırrı Levend, Mecdut Mansuroğlu), Ankara: TDK Yay.

LEVEND, Ağâh Sırrı, (1968), *Ali Şîr Nevâî IV. Cilt -Divanlar ile Hamse Dışındaki Eserler-*, (Sirâcü'l-müslimîn), Ankara: TDK Yay.

Nazm-ı Akâid, Taşkend 1325.

SEYHAN, Tanju Oral, (2005), “*Ali Şîr Nevâî -Sirâcü'l-Müslimîn I (Giriş-Karşılaştırmalı Metin)*”, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 4, Ankara.

²⁰ age., s. 11.

